

Mitä subjektin alla?

Auli Hakulinen

Perinteellisessä kieliopissa loogiset ja kieliopilliset kriteerit olivat vielä toisistaan erottamatta määriteltäessä kielioppikategorioita. Tyypillinen tapa määritellä subjekti ja predikaatti oli seuraava: »Predikaatin subjekti nimeää olion, josta jotakin sanotaan, ja predikaatti on se lauseen osa, joka sanoo jotakin subjektin nimeämästä oliosta» (Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics* s. 11). Tällainen määrittelemisen osoittautui aikaa myöten riittämättömäksi. Ensinnäkin siinä kategorioiden (substantiivin ja verbin) käsitteet ovat sidoksissa funktioiden, siis subjektin ja predikaatin, määrittelemiseen. Toisaalta tämä määritelmä pätee vain sellaisiin yksinkertaisiin lauseisiin, joissa on kaksi jäsentä, kuten esimerkiksi *Sokrates miettii*. Hieman monijäsenisempään lauseeseen määritelmä ei enää sovi: lauseessa *Siinä uudessa kahvilassa en ole vielä käynyt* ei se, josta jotakin sanotaan, ole suinkaan subjekti vaan adverbiaali. Tämöisten monimutkaisempien esimerkkitapausten tarkastelu on aikanaan johtanut jäsenyksen etäämmälle loogisista kriteereistä, ja subjektin käsite on jaettu kahtia: puhutaan toisaalta kieliopillisesta, toisaalta psykologisesta subjektista. Jälkimmäisen osittaisena synonyymina esiintyy mm. prahalaisilla lauseopin tutkijoilla termi *teema*, amerikkalaisilla *topic*.

Subjektin alkuperäisessä määrittelyssä oli toinenkin rajoitus kuin se, että sitä etsittiin ei-modaalisesta yksinkertaisesta lauseesta. Subjekti pyrittiin tyyppillisesti identifioimaan sellaisista aktiivilauseista, joiden verbi oli transitiivinen tai toimintaa ilmaiseva, siis esim. lauseesta *Mies näkee karhun*. Tällaisissa lauseissa subjekti on usein elollinen, ja niinpä varsin yleisesti käsite »tekijä» esiintyy subjektin määrittelyssä: »predikaatin tekijää eli persoonaa lauseenjäsenenä sanotaan lauseen s u b j e k t i k s i» (Setälä, *Suomen kielen lauseoppi* s. 9).¹ Subjektin ja tekijän samastaminen johti kuten tunnettua

¹ Penttilä (*Suomen kielioppi* s. 622—623) toteaa, että tämä määritelmä ei kata läheskään kaikkia subjektin tyyppejä, ja hän antaa esimerkeiksi lauseet *Maamme on vapaa* sekä *Jotakin tapahtuu*. Penttilä määrittelee subjektin formaalisemmin: »tässä on subjektiksi katsottu sellainen predikaatin täydennys, joka muodostaa sen kanssa jakson». — Käsitteiden persoona ja tekijä sekavasta käytöstä kielioppiperinteessämme ks. Tuomikoski, *Vir.* 2/1971.

aikanaan sellaisten kielten analysoimisessa vaikeuksiin, joiden passiivilauseessa »tekijä» ei esiinny subjektina, kuten ruots. *Basen har bombats av fienden*. Tarvittiin selvästikin käsitteen jakamista edelleen kahtia: »tekijä» samastui ns. loogisen subjektin kanssa, kun taas predikaattiverbin kanssa kongruoiva subjekti jäi kantamaan kieliopillisen subjektin nimeä. — Neljänneksi subjektiksi on vielä tarjokkaana ns. muodollinen subjekti — eräissä ruotsin ja englannin syntaktisissa konstruktioissa tarvittava lauseenalkuinen tyhjä elementti (*det, there*). — Tarkoitukseni on seuraavassa katsoa, miten tämän vähitellen poikenneen käsitepiirin on käynyt tai käyvä viimeaikaisen kieliopintutkimuksen, lähinnä generatiivisen kieliopin otteessa.

Jos lauseen pintarakenne määritellään siten kuin Chomsky, sen kuvaus olisi »a proper bracketing of the linear, temporally given sequence of elements, with the paired brackets labelled by category names» (Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* s. 32). Tällainen lauseen elementtien peräkkäisyyttä noudattava kuvaus ei riitä osoittamaan kaikkia lauseen konstituenttien välisiä semanttisesti mahdollisia suhteita. Sellainen rakenneanalyysi, jossa kieliopilliset funktiot (subjekti, objekti) ilmaistaan vain välittömän dominoinnin avulla (subjekti on se NP, jota S suoraan dominoi, pystyy ottamaan huomioon vain kieliopillisen eli predikaatin kanssa kongruoivan subjektin, ei ns. loogista subjektia. Tämä puutos on johtanut vaihtoehtoisten tapojen etsimiseen, joilla lauseen semanttisesti tärkeitä kielioppisuhteita voitaisiin kuvata. Generatiivisen kieliopin perinteessä on päädytty esittämään toinenkin, semanttisempi lauseen kuvaus tuon muodollisen pintakuvauksen lisäksi. Tätä toista kuvausta on ruvettu nimettämään lauseen syvärakenteeksi. Toista ratkaisua tähän kysymykseen on tahollaan esittänyt ns. systeemikieliopin kehittäjä Halliday, joka ei operoi kahdella eri kuvaustasolla vaan kahdessa eri dimensiossa: toisaalta tarkastellaan lauseen syntaktis-semanttisten piirteiden paradigmaattista systeemiä, toisaalta lauseen syntagmaattista struktuuria näiden piirteiden erilaisina manifestaatioina eli ilmentyminä. Vaikka generatiivinen kielioppi ja systeemikielioppi ovat kulkevinaan eri teitä, ne päätyvät juuri tässä kohdin samoihin ongelmiin ja täydentävät ideoiltaan toisiaan.

Haluttaessa tarkastella pelkästään lauseen konstituenttien välisiä merkityssuhteita on tietoisesti rajattava tarkastelun ulkopuolelle suuri osa kieliopin kenttää. Niinpä esimerkiksi niitä kysymyksiä, jotka liittyvät lauseen psykologiseen subjektiin ja predikaattiin eli teemaan ja reemaan, käsitellään esim. Fillmoren mukaan transformaatio-osassa (ns. topikalisoitinsääntöjen avulla; Fillmore, *The Case for Case*), Hallidayn mielestä taas omana kokonaisuutenaan erillisessä kieliopin alaosastossa (discourse component of the grammar). Samaten lauseen modaaliset tekijät: lausetyypin valinta, modus, aspekti, kielto jne., jotka kytkevät lauseen puhetilanteeseen (speech functional component of the grammar), jäävät tämän ydinosan käsittelyn ulkopuolelle. Fill-

more on esittänyt tämän selventävän eronteon sijakielioppiluonnoksensa ensimmäisessä säännössä seuraavasti:

S → Mod. + P(ropositio)

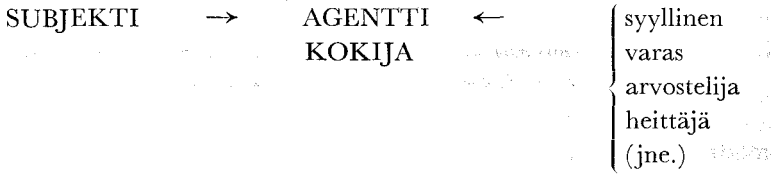
Ts. lause koostuu modaaliaineksesta sekä propositiosta. Nyt tarkastelemme pelkkää »propositiota», verbin ja siihen liittyvien nominilausekkeiden suhteita. Mikä olisi nyt kirjoitukseni lähtökohdan, ns. kieliopillisen subjektin, asema tässä tilanteessa? Sen paikka lauseessa määräytyy modaalista tekijöistä käsin, siis siitä, onko lause kysymys-, käsky- vai väitelause, ja se on ilmeisesti täysin relationaalinen ilmiö. Toisin sanoen subjektin tehtävä on muodollinen (kongruointi), ei semanttinen (sillä ei voi sanoa olevan mitään yksiselitteistä semanttista suhdetta predikaattiosan kanssa). Subjektivointi on siis lähellä pintaa oleva sääntö. Mutta subjektifunktio kätkee alleen useita eri semanttisia suhteita, »piilokategorioita».

Kärjistäen voi sanoa, että perinteellinen kielioppi piti itsestään selvänä sitä, mitä Fillmore ns. sijakieliopissaan on pyrkinyt selvittämään.² Subjektin käsitteen monisisältöisyyteen on perinteellisesti kiinnitetty vähän huomiota, ja nominatiivia on pidetty ongelmattomana sijana. Vaatii kuitenkin vain vähän kekseliäisyyttä esittää nominatiivista yhtä monia eri lauseympäristöissä tavattavia semanttisia alatyyppejä, kuin esim. genetiivistä on kieliopissa totuttu näkemään:

<i>Poika potkaisi palloa.</i>	(tekijä)
<i>Poika sai iskun päähänsä.</i>	(kohde)
<i>Poika sai lahjan.</i>	(vastaanottaja)
<i>Poika rakastaa tyttöä.</i>	(kokija)
<i>Poika omistaa purjeveneen.</i>	(paikka)

Sama kieliopillinen funktio, subjekti, voi kätkeä alleen jopa viisi erilaista »roolia». Jos ryhdytään tarkastelemaan eri verbejä, havaitaan, että kunkin verbin tarvitsema subjekti on rooliltaan hieman toisista subjekteista poikkeava: *arvostella* saa subjektikseen arvostelijan, *varastaa* taas varkaan roolissa liikkuvan persoonan. Näin voisi jatkaa loputtomiin ja saada kullekin kielen verbille uudenlaisen subjektiroolin. Fillmore pyrkii abstrahoimaan näiden roolikuvausten yhteiset piirteet, siis päätyämään rajalliseen määrään lauseopillisestikin motivoituja rooleja, joilla verbin ja siihen perusrakenteessa liitettävien nominilausekkeiden (argumenttien) suhteet voitaisiin semantiikan kannalta tyydyttävästi kuvata. Tämä »kompromissitaso» sijoittuisi johonkin pintafunktion ja rooliluettelon puoliväliin:

² Vuonna 1968 julkaistu artikkeli »The Case for Case» on kulunut lauseopin harrastajien käsissä, saanut osakseen sekä ankaraa kritiikkiä teoreettiselta taholta että laajan seuraajakolven etenkin Euroopassa. Koska Virittäjässä ei näitä ajatuksia aiemmin liene esitelty, saanen viivähtää Fillmoren keskeisissä väittämässä vähän pitempään.

Tällä tavoin abstrahoituja rooleja Fillmore nimittää *sijoiksi*, ja sijojen luonnollisuutta hän on perustellut seuraavasti:

The case notions comprise a set of universal, presumably innate, concepts which identify certain types of judgments which human beings are capable of making on the events that are going on around them, judgments on such matters as who did it, who it happened to, what got changed, etc. (Fillmore, mts. 46).

Tuossa ensimmäisessä esityksessään Fillmore luonnosteli lähemmin vain kuusi tällaista syntaktis-semanttista suhdetta eli sijaa ja jätti sijojen lopullisen lukumäärän avoimeksi. Nämä paljon kommentteja ja selvittelyä herättäneet sijat ovat seuraavat:

- agenttiivi* — verbin ilmaiseman toiminnan tyypillisesti elollinen aiheuttaja
- instrumentaali* — verbin toimintaan tai tilaan kausaalisesti liittyvä eloton voima tai olio
- datiivi* — verbin ilmaiseman tilan tai teon vaikutuksen kohteeksi joutuva elollinen olio
- faktiivi* — verbin ilmaiseman tilan tai teon tulokseksi saatu olio; myös joskus verbin merkitykseen sisältyvä
- lokatiivi* — verbin ilmaiseman toiminnan suunta tai paikka
- objektiivi* — semanttisesti neutraalein sija, jolla kuvataan niitä olioita, jotka joutuvat verbin ilmaiseman toiminnan vaikutuksen alaiseksi (mts. 49).

Jotta tällaista ehdotelmaa voitaisiin pitää enempänä kuin pelkkänä spekulatiiona, on osoitettava, että juuri tällaisilla »piilokategorioilla» on eri kieliin myös syntaktisia seurauksia. Yksi tällainen seuraus tai selvä rajoitus on se, että kahden subjektin rinnastaminen ei käy päinsä, mikäli niiden allaolevat roolit ovat erilaiset; tätä on havainnollistettu seuraavanlaisilla esimerkeillä:

- **Jussi ja avain avasivat oven.*
- **Jussi ja kevät ovat kylmiä.*

Ensimmäisessä parissa on rinnastettu agentti ja instrumentaali, toisessa datiivi ja lokatiivi. Lauseet ovat kielenvastaisia. Toinen, perinteellisestä kieliopistakin tuttu eronteko pinnalta katsoen samojen objektien välillä lauseissa

- Maija kutoi villapaidan.*
- Maija pesi villapaidan.*

on se, että vain jälkimmäinen on mahdollinen vastaus kysymykseen »Mitä Maija teki villapaidalle?».

Jokaisen sijasuhteen Fillmore sanoo esiintyvän yksinäislauseessa vain keran. Mikäli vaikuttaa siltä, että samaa sijaa tarvittaisiin kuvaukseen useampi kappale, kyseessä on joko rakenne, jota ei ole analysoitu peruslauseiksi, tai sitten lauseadverbiaali, joiden kuvaus kuitenkin kuulune kieliopin modaalisen osan piiriin, kuten alussa tuli mainituksi.

Fillmore esittää edelleen, että kukin verbi³ voidaan täten kuvata paitsi pelkästään semanttisesti, siis luontaispiirteiltään, lisäksi myös sen mukaan, montako ja minkälaista sijaa verbi voi saada myötäesiintyjäkseen. Jotkin sijoista voivat määräverbiin suhteen olla valinnaisia, toiset taas pinnassa aina välttämättä esiintyviä. Niinpä esimerkiksi seuraavat lauseet ovat kielenvastaisia siitä syystä, että niissä esiintyvä verbi ei voi pinnassa ilmetä ilman tiettyjä sijoja:

**Pojat syyttivät.*

**Kaaoksesta syytettiin.*

**Pojat syyttivät kaaoksesta.*

Syyttää-verbi edellyttää siis aina dativiin roolin (syytettävän) läsnä olevaksi, ei sen sijaan välttämättä agenttiivia (pojat) tai objektiivia (kaaos).

Subjektin alla olevat sijat

Fillmoren esittämät — tosin viimeistelemättömät ja puutteellisesti perustellut — ajatukset ovat vieneet syntaktista keskustelua selvästi eteenpäin. Kysymykset perusrakenteen elementtien luonteesta ja lukumäärästä on jokaisen syntaksin tutkijan tehtävä selväksi tavalla tai toisella. Siksi on kiintoisaa katsoa, miten näistä ongelmista on pyritty selviämään. Tarkastellaan ensin subjektin perustanaolevia semanttisia mahdollisuuksia.

Jos lähdetään siitä, että sijat olisivat jonkinlaisia primitiivejä, peruskäsitteitä, joilla ei katsota olevan pienempiä alkutekijöitä, miten tällöin voidaan hyväksyä se, että kaksi tyypillistä subjektin sijaa, agenttiivi ja instrumentaali (samaten vastaavasti kaksi objektin sijaa datiiivi ja objektiivi), eroaisivat toisistaan vain piirteen [+elollinen]⁴ avulla, kuten alumpana esittämässäni määri-

³ On pidettävä mielessä, että tämä analyysi edellyttää luopumista siitä käsityksestä, että sanaluokat sellaisina, kuin olemme tottuneet ajattelemaan »pintakieliopissa», kävisivät päinsä myös syväkuvauksessa. Karkeasti sanoen tämä tarkoittaa sitä, että peruslauseen kuvauksessa ei tehdä eroa esim. verbin ja adjektiivin välillä. Vielä pitemmälle mennä voidaan väittää, että kaikki ns. sisältösanat voidaan sijoittaa peruslauseeseen eli proposition predikaateiksi ja että niiden ilmeneminen pintarakenteessa substantiiveina, verbeinä tai adjektiiveina on derivaation tulosta. Ks. esim. Lyons, mt. sekä Bach, Nouns and Noun Phrases.

⁴ Oikeastaan englantilaisen tekstin termi [+animate] tulisi suomentaa sanalla [+eläimellinen], sillä [+living] vastaisi tarkemmin tässä käyttämääni suomenkielistä vastinetta. Kuten Huddleston on osoittanut, parempi olisikin, jos Fillmore olisi tämän piirteen näin nimennyt (Huddleston, Some Remarks on Case Grammar).

telmissä kuvataan? Miten selittyy, että voidaan sanoa

Jussi avasi oven avaimella.

mutta ei käykään päinsä sanoa, että

**Jussi avasi oven tuulella.*

vaikka lauseissa

Avain avasi oven.

Tuuli avasi oven.

on Fillmoren mukaan kummassakin kyse instrumentaalista? Jokainen kielenpuhujahan huomaa erona olevan sen, että avaimen ei tajuta yksin aukaisevan ovea, siis ilman elollista tekijää, kun sen sijaan tuuli ei tarvitse elollista tukea. Huddleston ehdottaakin (mt.) tämän vuoksi uutta perussijaa, *aiheuttajaa* (Causer), joka tulisi kyseeseen sekä tuulen että ihmisen ollessa asialla ja jättäisi instrumentaalin näistä erilleen. Lisäerona näiden sijojen välillä on se, että instrumentaali voi sisältää johonkin ilmiöön tai asiintilaan vaikuttavan kokonaisen tapahtuman [S], agentti ei voi. Itse asiassa pääongelmana tässä ei ole niinkään [+elollisuus] kuin aiheuttajan tahallinen tai tahaton toiminta. Niinpä esimerkiksi lause

Kalle ärsytti minua

voidaan käsittää kaksiselitteiseksi: se voi jatkua joko a:n tai b:n ilmaisemalla tavalla:

a) *läsnäolollaan.*

b) *kutittamalla jalkapohjiani.*

Edellisessä ärsyttäminen on yhtä tahatonta kuin tuulen puhaltaminen. Kalle on siis pelkästään aiheuttaja, ei tekijä, jälkimmäisessä hän on seurauksista vastuussa. — Ratkaisuksi tarjoutuu joko sen seikan hyväksyminen, että argumentti voikin samanaikaisesti olla useammassa kuin yhdessä roolissa, siis tässä jälkimmäisessä tapauksessa *Kalle* olisi sekä agenttiivi että aiheuttaja. Tämä ratkaisu näyttää Fillmoren myöhemmin (1971) esittämän ajattelun kannalta olevan mahdollinen, sillä hän esittää mm. käänteisten verbien *myydä* ja *ostaa* kuvaukset seuraavasti:

Jussi myy Pekalle

MYYDÄ: subjekti = agenttiivi ja *lähde* (Source)

OSTAA: subjekti = agenttiivi sekä *tavoite* (Goal)⁵

(Fillmore, Some Problems for Case Grammar.)

⁵ Uudessa versiossa sijoja on järjestelty aika tavalla uudelleen. Niinpä nämä kaksi komplementaarista sijaa lähde ja tavoite ovat saaneet sisällökseen osan entisestä lokatiivista (esim. suunnat); tavoite on saanut myös joitakin resultatiivisia piirteitä. Näiden lisäksi paikallisuuteen liittyviä uusia sijoja ovat *aika* ja *prolatiivi*.

Toinen Huddlestonin esittämä ratkaisu olisi se, että ero asetettaisiin ilmi verbin kuvaukseen. Verbi saisi kuvaukseensa piirteen [\pm intentionaalinen], ja aiheuttajan liittyessä intentionaaliseen verbiin tuloksena olisi tekijä. — Kysymykseen sijaroolien ja verbin suhteista palaan uudestaan tuonnempana.

Ehdotuksen luonnollisuudesta

Ns. abstraktisyntaksin edustajat McCawley ja G. Lakoff ovat esittäneet tekijää ja instrumentaalialia koskevan kysymyksen ratkaisemiseksi ns. abstraktisten verbien käyttämistä kuvauksessa (Lakoff, *Foundations of Language* Vol. 4:1). Subjektin ongelmaa ratkaistaessa kyseeseen tulevat abstraktiset verbit olisivat CAUSE [= AIHEUTTAA], jota käytettäisiin esim. analysoitaessa seuraavanlaisia lauseita:

Jussi tappoi Kallen.

Mikko rikkoi lasin.

Tuuli liikutti oksia.

Näiden kuvauksessa siis olisi upotettuna intransitiivinen peruslause

Jussi AIH sen että [Kalle tule ei-eläväksi].

Verbi DO [= TEHDÄ] poistaisi Lakoffin mukaan agenttiivin tarpeen sellaisista tekijäsubjektisista lauseista kuin

Jussi hyppäsi aidan yli.

joka palautuisi muotoon

Jussi TEHDÄ [Jussi hyppä aidan yli].

Kolmantena tähän yhteyteen kuuluvana abstraktisena verbinä Lakoffilla esiintyy verbi USE [= KÄYTTÄÄ], jonka avulla poistuu instrumentaalinen tarve. Klassinen Lakoffin esimerkkilause tätä argumentoitaessa on ollut

Seymour leikkasi salamia veitsellä.

jolla olisi sama perustanaoleva muoto kuin lauseella

Seymour KÄYTTÄ veistä [Seymour leikka salamia] (mts. 6).

McCawleyn ja Lakoffin argumentoinnin takana on käsitys, että Fillmoren ehdottama rajan vetäminen verbin ja nimiköidyn sijasuhteen (labeled case relation) välille ei vastaa luonnollisella tavalla mitään derivaation vaihetta. Seikat, jotka joissakin kielissä ilmaistaan nominiin liittyvinä suhteina (pinta-sijoina, prepositiokonstruktiona jne.), ilmaistaan joissakin toisissa kielissä

verbein. Tästä syystä juuri näiden 8—9 seikan kiteyttäminen roolisuhteiksi pikemminkin kuin verbin ominaispiirteiksi kuvauksessa on heidän mukaansa mielivaltaista ja vailla empiiristä pohjaa. — Tästä kritiikistä huolimatta myös abstraktisyntaksin on ratkaistava kysymys aiheuttamisen tahallisuuden ja tahattomuuden kuvaamisesta. Muihin rooleihin kuin näihin subjektiin liittyviin en ole abstraktisyntaktikkojen nähnyt ottavan kantaa, vaikka heidän perussääntönsä J. R. Rossin mukaan onkin seuraavanlainen:

$$S \rightarrow V \quad NP^n \quad \text{jossa } n = 4$$

Toinen tyypillinen subjektin allaoleva rooli liittyy eräisiin mentaalista toimintaa ilmaiseviin verbeihin. Sitä nimitettiin datiiviksi Fillmoren ensimmäisessä sijakielioppiiversiossa. Se esiintyy subjektina seuraavissa lauseissa.

Jussi on vihainen.

Jussi pelkää onnettomuutta.

Poika näki valon.

Naapuri pitää torvimusiikista.

Näissä on selvästikin kyse erilaisesta semanttisesta suhteesta subjektin ja predikaatin välillä kuin lauseessa

Jussi kuoli.

jossa nykyään sanotaankin olevan *kohde* (Patient) pikemminkin kuin datiivi, ja näin ollen ihmisen ja kasvin kuolema saa saman sijakehyksen. Noissa yllä mainituissa mentaalisen verbin sisältävissä lauseissa esiintyvä subjektin sija on nimeltään *kokija* (Experiencer); se saattaa pinnassa esiintyä muunakin lauseenjäseneränä:

Rysäys muistutti Jussia onnettomuudesta.

Tässä *rysäys* on instrumentaali, *Jussi* on kokija ja *onnettomuus* objektiivi.

Tämä luokitus sallii Fillmoren kuvata yhtä varsin keskeistä syntaksin ilmiötä selvästi abstraktisyntaktikoista poiketen. Tarkoitin sitä näihin havaitsemista, mieltämistä, kokemista yms. ilmaiseviin verbeihin liittyvää vaihtoehtoista rakennetta, parafrasaa, joka tuntuu olevan jollakin tavoin sukua aktiivin ja passiivin vaihtelulle tekijäisissä transitiivilauseissa:

Jussi pelkää onnettomuutta.

Onnettomuus pelottaa Jussia.

Maija hyötyi retkestä.

Retki hyödytti Maijaa.

Lasta koskee vatsaan.

Vatsaa koskee.

Fillmore esittää tämän subjektivointi-ilmionä (primary topicalization), jossa subjektiksi on valittavana joko kokija taikka aiheuttaja. Abstraktisyntaksi lähtee perinteellisen kieliopin mukaisesti (vrt. esim. Postal, Cross-Over Phenomena s. 39—54) loogisen (?) subjektin ja tekijän samuudesta ja joutuu tässä tapauksessa postuloimaan erityisen säännön (ns. PSYCH MOVE eli FLIP), joka siirtää NP:n subjektin paikalta predikaatin puolelle adverbiaaliksi.⁶

Sijan ja verbityypin suhde

Edellä tuli jo esiin kysymys Fillmoren valitsemien, oletettavasti universaalisten sijojen ja sijakehykseen asetettavien verbien semanttisen koostumuksen välisestä suhteesta. Fillmore ei itse käsittele tätä nähdäkseni aivan keskeistä ongelmaa lainkaan täsmällisesti. Vain ohimennen hän ottaa kantaa verbin piirteeseen [\pm staattinen], jonka hän toteaa verbin kuvauksessa tarpeettomaksi (mts. 58), koska staattisuus määräytyy siitä, esiintyykö propositiossa roolina agenttiivi vai ei. Kysymykseen aiheuttamisen tahallisuudesta tai tahattomuudesta hän ei ota kantaa, ei myöskään ns. abstraktisten verbien käyttöön. Kun kuitenkin tämä kysymys on kuvauksen kannalta ratkaisua vaativa, käsittelem tässä lyhyesti asiaa lähinnä niiden virikkeiden pohjalta, joita paljolti paralleelisesti Fillmoren kanssa ajatteleva Halliday on esittänyt (Journal of Linguistics Vol. 3—4; Types of Process).

Hallidayn mukaan kuvattaessa propositiotyyppejä (siis kieliopin transitiivisuusosassa H:n käsitteistön mukaan) jaottelua on tehtävä kahdella perusteella: verbin tyyppin (ts. »prosessin» tyyppin), toisaalta roolien (participants) lukumäärän perusteella. Samalla tavoin kuin voidaan abstrahoida lukemattomista roolikuvauksista kourallinen perussuhteita, sijoja, voidaan myös verbien kuvaukset ryhmitellä karkeiksi semanttisiksi tyypeiksi. Näitä merkitystyypppejä Halliday esittelee kolme, ja niihin kuhunkin liittyvät niille ominaiset roolit:

Toimintalause (Action clause)

Poika heittää kiviä.

Kissa juo maitoa.

Tässä kyseeseen tulevat subjektin ja objektin allaolevat roolit ovat *tekijä* (Actor) ja *kohde* (Goal).

⁶ Fillmoren hahmotelmasta, toisin kuin Postalilta, puuttuvat viittaukset siihen, miten sijojen myötäesiintymisiä rajoitetaan, säännöinkö vai muilla konfiguraatioilla. Postal on tutkinut samassa lauseessa olevien nominaalilausekkeiden identtisyydelle asetettavia rajoituksia ja esittää havaintoja, jotka tekevät edellä mainitsemäni rinnastuksen passiiviin mahdolliseksi:

Tunnen Kallen. / *Kalle on minulle tuttu.*

Tunnen itseni. / **Olen itselleni tuttu., vrt.*

I wash myself. / **Myself is washed by me.*

Mentaalinen lause (Mental clause)

Kalle uskoo joukkovoimaan.

Maija näki hirven.

Lapsi pitää jäätelöstä.

Politiikko puhuu latteuksia.

Näissä taas vastaavien roolien nimitykset ovat Hallidaylla *prosessoija* (Processor) ja *ilmiö* (Phenomenon).

Suhdelause (Relational clause)

Maija on opettaja.

Iho on merkittävä elin.

Maija näyttää onnelliselta.

Tässä esim. *Maija on attribuandi*, kun taas *opettaja* taikka *onnellinen* ovat *attribuutteja*. Suhdetta ilmaiseviin lauseisiin kuuluvat vielä ne, joissa on kyse jonkinlaisesta ekvatiivisuudesta:

Jussi on johtaja.

Johtaja on Jussi.

Kalle on yksi onnellisista voittajista.

Näissä puolestaan subjektin paikalla olevat ovat *identifioitavan* (Identified) roolissa ja predikatiivina olevat nominaalilausekkeet ovat *identifioijia* (Identifier).

Kuten huomaamme, Halliday on selvästikin enemmän kiinni »pinnassa» kuin edellä mainitut generativistit. Hän tekee esimerkiksi tällä tasolla eron verbin ja adjektiivin välille ja saa täten sarjaansa lisäroolit attribuutti ja attribuandi. Vaikka onkin varottava tekemästä mitään hätiköityjä elimensiirtoja ajattelutavasta toiseen, Hallidayn ratkaisu valaisee hyvin niitä kysymyksiä, joihin sijakieliopissa ei toistaiseksi ainakaan ole esitetty ratkaisua. Identifioivat lauseet ovat selvästikin vielä käsittelemättä, ja ilmeisesti niitä varten tarvitaan Fillmorenkin varastoon lisäykseksi *essiivi*, *identifioija* tjs. Varsin vaikea vyyhti tältä kannalta ovat esim. seuraavanlaiset lauseet.

Jussi on ongelma.

Ongelmana on Jussi.

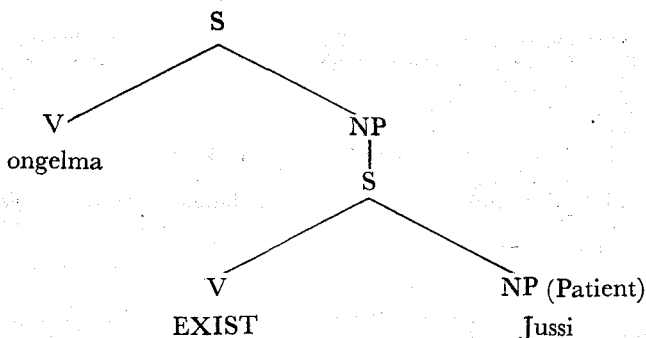
**Jussi on ongelmana.*

»Pintaessiivi» predikatiivina on viimeisessä lauseessa mahdoton, mikä johtuu siitä, että kyseessä ei ole identifiointi. Vrt. lausetta

Jussi on talonmiehenä.

Vain identifioinnin ollessa kyseessä roolit voivat vaihtaa järjestystä lauseessa.

Keskimmäinen lause taas palautunee muotoon

Toisin sanoen »pintaessiivi» on tässäkin oire muunlaisesta kuin identifiointisuhteesta.

Lopuksi on todettava, että Fillmoren ja Hallidayn vaikutus perinteelliseen lauseenjäsennykseen, varsinkin sen umpikujiin, on tervehdyttävä — vaikutuksen toivoisi rupeavan näkymään meikäläisessäkin ajattelussa. Ehdotelmat tai teorian yritelvät, jollaisiksi näitä kuvauksia voitaneen sanoa, eivät ole ongelmattomia, eivät kata vielä (varsinkaan sijakielioppi) kaikkia propositio-tyyppejä eivätkä ole saavuttaneet lopullista muotoaan. Empiirisesti todennettavaksi jäänee kysymys, missä määrin mielivaltaista on osan verbien ominaisuuksista siirtäminen sitä ympäröivään sijakehikkoon; onko tämä vähemmän mielivaltaista kuin se, että esitetään osa verbin ominaisuuksista puettuna syvemmän, abstraktin verbin ominaisuuksiksi ja sovelletaan sitten predikaatinostosääntöä, joka yhdistää alkiopredikaatit yhdeksi leksikaaliseksi yksiköksi? Samaten lisää empiristä havaintoainesta eri kielistä tarvitaan ratkaisemaan sijojen lukumäärä sekä keskinäinen suhde.

Kirjallisuutta

- BACH, E. Nouns and Noun Phrases. — Universals in Linguistic Theory. Toim. EMMON BACH ja ROBERT HARMS. Holt, Rinehart and Winston. London 1968.
- CHAFE, W. L. Meaning and the Structure of Language. Chicago 1970.
- CHOMSKY, A. Aspects of the Theory of Syntax. The M. I. T. Press. Cambridge, Massachusetts 1965.
- DOUGHERTY, R. C. Recent Studies on Language Universals. Review Article. — Foundations of Language Vol. 6:4, 1970.
- FILLMORE, C. J. Lexical Entries for Verbs. — Foundations of Language Vol. 4:4, 1968.
- Some Problems for Case Grammar. Ohio State University Working Papers in Linguistics No 5, 1971.
- Subjects, Speakers and Roles. Ohio State University Working Papers in Linguistics No 4, 1970.
- The Case for Case. — Universals in Linguistic Theory. Toim. EMMON BACH ja ROBERT T. HARMS. Holt, Rinehart and Winston. London 1968.
- Types of Lexical Information. — Studies in Syntax and Semantics. Toim. F. KIEFER. Dordrecht 1969.
- HALLIDAY, M. A. K. Notes on Transitivity and Theme in English, Parts 1—3. — Journal of Linguistics Vol. 3—4, 1967—68.
- Types of Process. Moniste. London 1970.
- HUDDLESTON, RODNEY Some Remarks on Case Grammar. — Linguistic Inquiry 1:4, 1970.
- Systemic Features and Their Realisations. Moniste. London 1966.
- The Sentence in Written English. Cambridge 1970.
- LAKOFF, G. Instrumental Adverbs and the Concept of Deep Structure. — Foundations of Language Vol. 4:1, 1968.
- LYONS, J. Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge University Press. London 1968.
- MCCAWLEY, JAMES D. Where Do NPs Come from? — Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology. Toim. DANNY D. STEINBERG ja LEON A. JAKOVITS. Cambridge 1969.
- PENTTILÄ, A. Suomen kielioppi. WSOY. Helsinki 1957.
- POSTAL, P. M. Cross-Over Phenomena. Holt, Rinehart and Winston. London 1971.
- SETÄLÄ, E. N. Suomen kielen lauseoppi. 15., MATTI SADENIEMEN tarkistama p. Otava. Helsinki 1966.

On some notions underlying the concept of subject

Auli Hakulinen

The purpose of this paper is to discuss certain issues concerning the concept *subject*. There is a tendency in Finnish grammatical discussion to treat the subject as a self-evident, unanalysable category which, in view of the facts presented in this paper, it definitely is not.

A short history of the development of the concept, the tripartite division of the functional category subject is presented first. The nature of the semantic, or underlying, relations crucial to an understanding of the concept subject is then given detailed description in the light of three recent grammatical theories: case grammar,

generative semantics, and the systematic grammar of the British linguist Halliday. It can be seen that certain issues have been left totally unanalysed by both case grammar and abstract syntax. In the opinion of the writer, heretical as it may seem, there are certain aspects of systematic grammar which could be incorporated into the framework of generative grammar. The question of the naturalness of different solutions is touched upon, although it deserves more attention in syntactic treatments as is already the case in phonology.